אור ישראל

קובץ לעניני הלכה ומנהג

אוצר החכמה
28788

◆ מאנסי ניו יארק ◆
ניסן תשע"ה ◆ שנה כ גליון ב (ע)

קובץ אור ישראל
רבעון הלכתי

יוצא לאור ע"י
מכון אור ישראל
שע"י
קהל שארית ישראל ווילעדניק
ומרכז הלכה
מאנסי נ.י.

הרב חיים אבערלאנדער
ראש המכון ויו"ר המערכת

הרב גדלי' אבערלאנדער
עורך אחראי

חברי המערכת:
הרב מתתיהו דייטש, ירושלים
הרב אהרן הכהן פערל, ניו יורק
הרב יודא הכהן שטראוסער, ניו יורק
הרב מרדכי וויס, ירושלים

מחיר גליון: $8 בא"י 20 ש"ח
דמי מנוי לשנה:
בארה"ק 40 ש"ח
בארה"ב $40 לד' גליונות

כתובת המכון באה"ק:
רח' אלקנה 17 ירושלים
טל. 500-0345 (02)

לכל עניני הקובץ במונטריאל
יש לפנות אל הרב פנחס וויליגער
(514) 276-9800

Copyright © 2014
All Rights Reserved

M'chon "Ohr Yisroel"
And Merkaz Halacha
P.O.B. 367
Monsey, New York 10952
Tel.(845) 426-7321
Fax: (845) 425-2894
Email: ohryisroel1@gmail.com

ISSN: 1538-6384

דבר המערכת

'עין ה' אל יראיו

- הנה כי 'כן' 'חוגגים' אנו הופעת גליון ע, 'ככל' אשר הגדיל ה' חסדו עמנו 'ויד כל' ממשמשים בו, 'יכיל' בקרבו 'גנזי' מחמדים, והשם נפשנו 'בחיים' יזכנו להמשיך בתעצומה 'לבוא אל' ציבור הקוראים עוד רבות בשנים ויהי שלום 'בחילך'.
- הודו לה' כי טוב, שזכינו לסייעתא דשמיא בכל צעד ושעל בהרחבת גבולי התורה, וכדברי מרן החתם סופר זי"ע (בתורת משה פ' תרומה ד"ה רמזי): "ובאמת אין זה ביכולת באדם להשיג ולידע האמת, אלא כל שהאדם עושה מה שאפשר לו, ומכוון למצוא האמת, הקב"ה מסייע לו, ולאוקמי גרסא אמרו חז"ל (מגילה ח, ב) סייעתא דשמיא הוא, ולאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא צריך שיהי' ה' עמו, וע"כ לא נעשתה המנורה בידי אדם, רק זרק ככר זהב לאש והיא נעשתה מאליה, וה' ברחמיו נותן דיעה בינה והשכל כדי לכוון לאמתה של תורה ולהבין שמעתתא אליבא דהלכתא...".
- בגליון הנוכחי נערך 'תוכן כללי' לגליונות סא-ע, שישמש כעזר וסיוע להמעיינים והקוראים למצוא כל חפץ, אוצר בלום ושלל בירורים בכל מקוצועת הלכה ומנהג; דא ביה כולא ביה.
- **בקשת המערכת:** כדי להקל על הקוראים והמעיינים בבירורי ההלכה, מתבקשים הכותבים החשובים לעטר את מאמריהם "כותרות משנה' בהמשך המאמר, כדי ליתן ריוח בין פרשה לפרשה.
- **ואת למודעי:** אין המערכת מקבלת שום מאמר בכתיבת-יד, כי אם כשהוא מוקלד בווארד [פרט למכתבים למערכת, שאכן יתקבלו גם בכתב-יד].

***

- קובץ הבא יופיע אי"ה בחודש תשרי תשע"ו הבעל"ט. תאריך האחרון לשלוח חומר לא יאוחר מראש חודש סיון תשע"ה.

קוראים נכבדים!
הרוצים להשתתף בגליון הבא ולשלוח מאמרים, חידושים ובירורים, מתבקשים להקליד על דיסק. הערות והארות אפשר לכתוב בכתב יד ברור על צד אחד של הגליון, ובשורות מורווחות, כדי להקל עלינו בסידורם הנכון, ותודה למפרע המערכת משאירה לעצמה את הזכות לבחור ולהחליט איזה מאמר ראוי לדפוס, לשנותו או לשפרו

המאמרים נכתבו על דעת הכותבים בלבד.

כל הזכויות שמורות למערכת, ואין להדפיס או לפרסם מאמרים ומכתבים המובאים בקובצנו בלי קבלת רשות בכתב מהמערכת.

Printed from Otzar HaChochma

התוכן:

שפתי ישנים

קונטרס בענין סת"ם מהגאון מוהר"ר חנוך העניך ז"ל אב"ד דק"ק שנייטוך	הרב חד"א טיפענברון	ז
איחוד הקהילות בפישטיאן בשנת תש"ב וכשרותו של השו"ב דשם / הרקע לאיחוד הקהילות ההיסטורי בפישטיאן	רבי ישכר שלמה טייכטהאל זצ"ל הי"ד	כח

על הפרק

בענין כנימות וחלקי תולעים הנמצאים במיץ תפוזים	בירור המציאות והשאלה	מח
בענין הנ"ל	הרב אשר אנשיל עקשטיין	מח
בענין הנ"ל	הרב מנחם מאיר ווייסמאנדל	מט
בענין הנ"ל	הרב שלמה זלמן אולמן	נ

דבר הלכה

בענין קציצת אילן העושה פירות המזיקות לבתים	הרב מנחם מאיר ווייסמאנדל	נג
אם אשה שנדבה ס"ת חדשה רשאי לעשות בביתם גלילת הס"ת כשבעלה המגביה	הרב גבריאל ציננער	סא
אלה שנוסעים להסתופף בצל רבם ואוכלים סעודת שבת בבית המדרש או באיזה אכסניא שמכינים סעודת שבת לכולם, האם עליהם להקפיד להדליק שם נר שבת?	הרב חיים ברכיה ליברמן	סה
בענין ההמצאה החדשה לכנות צאצאי יהודי מגויה כ"זרע ישראל"– ושבאמת דינם בגיור כשאר גוים	הרב דויד יצחקי	ע
בדין ברכה על מאכל "סאשי"	הרב אהרן ווידער	עח
בירור שיטת הפוסקים בשיעור מיל	הרב יואל הלוי ראזנער	פה
כהן שלא בירך ברכת התורה האם מותר לו לישא כפיו	הרב אברהם דבדה	צג
בענין לעבור לפני המתפלל כדי לשמוע ברכת כהנים	הרב ישראל רוט	צו
בענין "וותיקין או ברכת כהנים מה עדיף"	הרב צבי רוזנטל	קא
בענין הנ"ל	הרב אהרן שלמה וייסמן	קז

חגים וזמנים

בדין בגד פורים לענין חיוב ציצית	הרב מנחם מענדל שלעזינגער	קיז
האם יש לסמוך על עירוב תבשילין שלא נמצא בתחומו ביו"ט	הרב בצלאל טובי' וועטענשטיין	קכב
בל יראה ובל ימצא בחמץ השייך למוסד או לישיבה / דין ממון הקדש בזמנינו מי נחשב לבעליו	הרב דוד לייב פישער	קכט
בירור דין התעסקות עם חברת השיווק עמעזא"ן AMAZON בשבת ובפסח	הרב מאיר צבי בערגער	קלה
אם מותר להשתמט מסעודת ברית מילה בפסח	הרב יקותיאל ליברמן	קמו
א. מצטער ביום טוב – רחיצת כל גופו במקלחת (שאוע"ר) בפושרין / ב. דין מים שהתחממו ביו"ט ע"י דוד שמש או ע"י בוילער באמצעות שעון שבת	הרב שמחה בונם לייזרזון	קנה

Printed from Otzar HaChochma

הליכה למקוה כמה פעמים בימי תשעת הימים של אב	הרב גדלי' אבערלאנדער	קסב

צדקה ומשפט / אבני עזר

בענין לכתוב בתעודת גירושין שהצדדים אסורים זה לזה	הרב שמואל יודא לייב לאנדעסמאן	קסז
חובת תשלום בגרימת נזק כדי לאפרושי מאיסורא / האם משגיח בישיבה ששבר מכשיר טלפון שיש בו אינטרנט חייב לשלם	הרב צבי רייזמן	קעב

שבת הארץ

בענין איסור סחורה בפירות נכרים בשביעית	הרב מתתיהו דייטש	קפה
בדין שפיכת מים בשביעית כשהמים נשפכים במקום הצמחים ובדין פסיק רישא, ואין מתכוין בשביעית	הרב שלום פאללאק	קצז
זכות קניה בחנות האם שביעית משמטתו	הרב אליעזר דוד שפירא	רח

מנהגי ישראל

טעם מנהג קריאת רות בשבועות ושורש מלכות בית דוד ומלך המשיח - קדוש או פגום	הרב משה שווערד	ריג

כינוס סופרים

בענין קביעת החודש על פי החשבון בזמן הזה (ב)	הרב מאיר רויז	רלו
בגדר דין הידור מצוה, האם שייך רק בדבר הנראה לעיניים?	הרב פנחס יודא שרגא ווילינגער	רנא
קו התאריך במשנת החזון איש (ג)	הרב אהרן נייווירטה	רנו
זמנים במשנת הגה"ק בעל 'ויחי יוסף' מפאפא זי"ע	הרב יצחק ישראל דוב גרינוואלד	ערב
ריש לקיש ורבי שמעון בן לקיש גלגולה של טעות	הרב יהודה לייביש ווייס	רצא

במשנת הרב

ביאור בדברי שו"ע הרב הלכות פסח	הרב ישראל פרידמן	רצט
כללי שו"ע אדמו"ר הזקן בעל התניא נ"ע (ג)	הרב אברהם ברוך פעווזנער	שב
הערות קצרות ובירורים בשו"ע הרב חלק יו"ד	הרב גדלי' אבערלאנדער	שכ
סדר הכריכה ועשיית הקשרים ב'תכלת' על פי שיטת השו"ע הרב	הרב יצחק זילבער	שכט
ביאור שיטת שו"ע הרב דאין מלאכת קורע בעור וגייר	הרב יחיאל מיכל הכהן טרעגער	שדמ

לעורר לב

עניית אמן וכל דבר שבקדושה באמצע ברכת המזון	הרב משה אליעזר בלום	שנג

תגובות שנה

בענין סינון מים בשבת — הרב חיים ברכיה ליברמן / תשובה על הנ"ל — הרב עקיבא דרשוביץ / בענין קו התאריך — הרב דויד יצחקי / תגובת הכותב: — הרב אהרן נייווירטה

פינת הספר שסה

תוכן כללי לגליונות סא-ע שסו

הרב יצחק זילבער
ראש הכולל אור החיים מאנסי נ.י.

סדר הכריכה ועשיית הקשרים ב'תכלת' על פי שיטת השו"ע הרב

הקדמה

אחרי למעלה מאלף שנה בהם לא זכינו לקיים את מצות תכלת שבציצית, זכינו בשנים האחרונות מצאו ראיות חזקות לזהותה של החלזון המקורי, וגם הצליחו לשחזר את אופן צביעת חוטי צמר לתכלת שבציצית, מאוד סביר שאפשר לנו היום לקיים מצות ציצית כתיקונה ובשלימותה מה שלא זכו לזה הרבה דורות שלפנינו.

נראה שהוויכוח סביב זהות החלזון כבר מיצא את עצמו, תורה מונחת בקרן זוית כל הרוצה ליטול יבוא ויברר, והבחור יבחור. מי שלא הספיק לו את הראיות שיש לנו היום, מסתבר שעוד כמה ראיות נוספות לא ישתכנע אותו. גם אם ביום מן הימים יתגלה ציצית של מצוה מזמן שבית המקדש היה קיים, מונח על הר הבית עצמה ונחתם בחותמו של כהן גדול, סביר להניח שזה לא ישנה אצל רוב האנשים. וגם אלו המשוכנעים כבר, קושיא זו או אחרת לא ישנה להם הרבה, ושערי תירוצים לא ננעלו.

היום אפשר לסכם ששאלת חידוש התכלת הוא יותר שאלה של השקפה מאשר שאלה של הלכה, ליתר דיוק שאלה של הגישה הנוכנה העיקרונות שעליה עומדת אושיות ההלכה. אפשר לסכם את השאלה ככה, מצד אחד יש המון ראיות שהחלזון שממנה צבעו החילזון הוא הפורפוריא – מורקס. אבל מצד שני רוב ההוכחות החזקות לא מתוך הבית מדרש באו, הם לא נבעו מתוך עיון הסוגיות עצמה, מדברי חז"ל והפוסקים, אלא מתוך המון ידע שאנחנו שואבים ממקורות חיצוניות. אכן לא מצאנו שום סתירה של ממש בדברי חז"ל והפוסקים לזיהויו של הפורפוריא כהחלזון, יתרה מזאת אחרי שאנחנו יודעים את זהותה של החלזון ואופן הצביעה, נהירין דברי חז"ל באור חדש, אבל עיקר תוקף ההוכחות הם מידיעות יולדת חוץ, מחוץ לבית המדרש. זאת הסיבה העיקרית שאנחנו רואים המון תלמידי חכמים, שאינם רוצים לשמוע חדשות בכרם בית ישראל ומתנגדים לחידוש מצות תכלת בימינו. אבל מצד שני מיום ליום מתרבים יהודים מחבבים את המצוה ומדקדקים בהלכה שמטילים תכלת בציצית, מי בצנעה ומי בגלוי.

עם חידוש התכלת מתחדשות גם שאלות חדשות איך לעשות את הכריכות, החוליות, הקשרים וכל המסתעף. דהרי בזמן שאין מצות תכלת לא שייך כל דיני החוליות והקשרים, וגם אלו שכן נהגו לעשות חוליות הייתה רק בשביל רמז לזמן שהיה התכלת מצויה, וכיון שזה היה רק רמז לא הקפידו לעשות את החוליות כפי עיקר הדין, כיון שרצו לרמז לעוד ענינים וסודות. לכן ברור שאי אפשר להמשיך ולעשות את הכריכות כמו שעשנו עד עכשיו בלבן, אכן דבר זה לא הסתפק בה אדם מעולם להציע כיון כזה. אשר על כן כשחזרה עטרה ליושנה חוזרת גם דיני חוליות, וכיון שבדינים הללו נשנה הרבה שיטות צריכים לברר מחדש לפי איזה שיטה מן השיטות צריכים לעשות למעשה.

דינים הללו שונים מרוב דיני תורה משתי בחינות:

א. שלכו"ע השאלות כאן הם רק למצוה ולא לעיכובא. לפי כל השיטות והמנהגים לפי כל הגאונים והראשונים והאחרונים, אם רק עשה קשר אחד וחוליא אחת יצאו ידי חובא. לכן אין סיבה לאדם להיפטר את עצמו ממצות תכלת מחמת הטענה שהוא אינו יכול להכריע בין השיטות והמנהגים.

ב. מסופקני אם יש בכל התורה כולה מצוה אחת שיש בה כל כך הבדלים בשיטות ומנהגים כמו אופני כריכות התכלת. מן הגאונים דרך הראשונים עד האחרונים, ובעצם כבר הגמרא נותנת שתי אפשריות כמה חוליות לעשות. אשר על כן המבוכה כאן רבה ועצומה, וסוגיא זו ארוכה מארץ מידה.

וכאמור, שהיות שהתכלת לא היה מצוי עד דורנו, גדולי הפוסקים שאנחנו הולכים בעקבותיהם, לא סללו לנו את דרכי הפסיקה בזה, רבו הספיקות והשיטות בענינים הללו איך לעשות למעשה. אבל זכינו שאחד מגדולי הפוסקים, ה"ה הרב בעל התניא, דן בשו"ע שלו בכמה דיני תכלת, וכידוע מקובל אצל החסידים ש'הלכתא כרב', יש לנו עמוד גדול לסמוך עליה ראשו ורובו. במאמר זה לא אדון בכל שיטות הגאונים וראשונים בכל הסוגיא, רק אנסה לברר את שיטותו של הרב בכל בשאלה, לגבי כמה שאלות הכריע הרב בדברים מפורשים, ולגבי כמה מהם הפתרון רק מכללא איתמר.

והערה אחת: לא אכחד שיש לבעל דין מקום לומר שהפסיקה של השו"ע הרב בעניני תכלת אין לה אותו תוקף שיש להפסיקה שלו בענינים אחרים. דהרי בשעתו התכלת לא הייתה מצויה, ואינו דומה הלכה שנאמרה כהלכתא למשיחא או כהקדמה להלכה אחרת, להלכה שנאמר למעשה[1].

מנין חוטי התכלת

ידוע שנחלקו הראשונים כמה מהחוטים הם בצבע תכלת וכמה בצבע לבן. שלשה שיטות נאמרו בזה:

א) שיטת הרמב"ם שיש לצבוע בתכלת חצי חוט מתוך ארבעת חוטים הכפולים. ככה יוצא שאחרי שמכניסים את החוטים לתוך הבגד יש לנו ז' חוטי לבן וחוט אחד של תכלת. לפי הרמב"ם עיקר תפקידו של התכלת הוא לעשות את הכריכות סביב לחוטי הלבן. וכיון שכדי לעשות את הכריכות מספיק חוט אחת לכן צובעים רק חצי חוט מן ארבעת החוטים הגדולים. וכשיטת הרמב"ם נקטו הרבה מקובלים.

ב) שיטת רש"י ותוס' הוא שלוקחים שתי חוטים של תכלת ושתי חוטים של לבן. לפי שיטת התוס' התכלת והלבן שניהם הוא מעצם מצות ציצית לכן לא מסתבר להעדיף אחד על השני. יוצא שיש בגדיל ארבעה חוטי לבן וארבעה חוטי תכלת.

ג) שיטת הראב"ד וכפי הנראה רוב הראשונים, שיש לעשות חוט אחד שלם תכלת וג'

1 דברים דומים כתב הבית יוסף: "ובסמ"ג (עשין כו קח:) כתוב שנים של לבן ושנים של תכלת או שלש של לבן ואחד של תכלת. ונראה דלא בעי למיחת לפלוגתא במלתא דלא נפקא לן מידי בהאי זימנא, והכי קאמר פירוש ארבעה חוטין בכנף למר שנים של לבן ושנים של תכלת ולמר שלשה של לבן ואחד קצתו תכלת".

Printed from Otzar HaChochma

חוטים לבנים. יוצא שיש בציצית שישה חוטי לבן ושתים של תכלת. הטעם לשיטה זו שלומדים מהפסוק "פתיל תכלת", פתיל לשון יחיד, פתיל אחד.

לכל שיטה ושיטה מביאים תלי תלים של ראיות והוכחות, למעשה הדברים הם רחוקים מאוד מהכרעה. בענין זה זכינו שהרַב בשו"ע שלו פוסק דברים ברורים, (ריש סי' י"א):

"מצות ציצית בזמן שהיה תכלת מצוי היה מצותה שיקח ב' חוטין צבועין [בצבע] הנקרא תכלת, וב' חוטין שאינן צבועין הנקראים חוטי לבן מפני שאין אנו מצווים לצבען ממילא נשארים בלבנותם".

הרי שהרב פוסק כשיטת רש"י ותוס'. לכאורה בעקבות הכרעת הטור שכתב כאן בזה הלשון:

"מצות ציצית בזמן שהיה תכלת, מצותן שיקח ב' חוטין כפולים של צמר צבועין תכלת וב' חוטין כפולים של צמר לבן או של פשתן".

מצות עשית הגדיל

זה לשון השולחן ערוך הרב סימן יא סעיף כה:

כתוב בתורה גדילים תעשה לך, יכול יעשנה כולו גדיל תלמוד לומר ועשו להם ציצית וציצית הם חוטין נפרדין כמו שנתבאר בסי' ח', הא כיצד שיהא גדיל יוצא מהכנף, וציצית יוצא מהגדיל.

ואין לגדיל שיעור מן התורה, לכן בין שכרך רוב אורך הציצית, בין שלא כרך אלא חוליא אחת כשר.

ובלבד שיעשה בסוף הכריכה קשר, משום דהכריכה אינה מתקיימת בלא קשר לאחריה ונמצא שאין כאן גדיל.

עשית הגדיל למצוה, וגדר של חוליא

מקור הדברים הוא בסוגית הגמרא (דף לט, א):

רב חייא בריה דרב נתן מתני הכי: אמר רב הונא אמר רב ששת, אמר רב ירמיה בר אבא אמר רב: תכלת שכרך רובה כשרה. ואפילו לא כרך בה אלא חוליא אחת כשרה. ונויי תכלת שליש גדיל ושני שלישי ענף.

וכמה שיעור חוליא, תניא רבי אומר: כדי שיכרוך וישנה וישלש.

הרי לנו, מן התורה צריכים קשר אחד וחוליא אחת. לנוי מצוה עושים שליש גדיל ושני שליש ענף. עוד לומדים מדברי הגמרא שחוליא נקרא שלושה כריכות.

מספר החוליות

הגמרא בהמשך הסוגיא מוסיף:

תאנא, הפוחת לא יפחות משבע, והמוסיף לא יוסיף על שלש עשרה. הפוחת לא יפחות משבע – כנגד שבעה רקיעים, והמוסיף לא יוסיף על שלש עשרה – כנגד שבעה רקיעין וששה אוירין שביניהם.

לפי פשוטות הסוגיא, וכן נוקטים כמעט כל הראשונים שהגמרא כאן נותנת שתי שיעורים למספר החוליות. (בניגוד לדעת הראב"ד ויש מפורשים בתוס', שהברייתא כאן נותן שיעור במספר הכריכות שבכל חוליא). וכן נפסק להלכה שיש שתי אפשריות למצות עשית החוליות, או שבע חוליות או י"ג חוליות. וכל חוליא שלושה כריכות.

למעשה מקובל לעשות י"ג חוליות בלבן, ולכאורה אין לשנות את המנהג לגבי תכלת, אם לא שיש טעם מיוחדת.

עוד יותר מזה לכאורה בפשטות השני האופנים בגמרא תלויה בשני השיטות של מנין חוטי התכלת, שזה תלוי באיזה חוט עושים את הכריכות. כפי שנראה לקמן שלפי שיטת התוס' עושים את הכריכות גם בלבן וגם בתכלת, לסירוגין, לפי שיטת זו מסתבר שעדיף לעשות י"ג חוליות כנגד שבעה רקיעין וששה אוירין. ולפי שיטת הרמב"ם שעושים את כל הכריכות בתכלת, יש לעשות שבע חוליות כנגד שבעה רקיעים. לכן כיון שבשו"ע הרב נפסק כשיטת התוס' לכן יש לעשות י"ג חוליות.

באיזה חוט עושים את הכריכות?

עוד דין מצאנו בגמרא בכריכות:

תנא כשהוא מתחיל מתחיל בלבן, 'הכנף' מין כנף. וכשהוא מסיים מסיים בלבן, מעלין בקודש ולא מורידין.

מדברי הגמרא הללו למדן אנו שמתחילים ומסיימים בלבן, ובאמצע עושים כריכות בתכלת. הגאונים והראשונים נחלקו כאן בכמה פרטים.

לפי הרמב"ם שכל הכריכות הם בתכלת, כמתחילים ומסיימים בלבן זה רק בכריכה אחת של לבן. לעומת זאת הרבה ראשונים סוברים שעושם כל החוליה הראשונה (ג' כריכות) וכל החוליא האחרונה בלבן.

עוד נחלקו הראשונים מה עושים באמצע, האם כל החוליות האמצעיות עושים בתכלת או שעושים לסירוגין לבן ותכלת לבן ותכלת וכו'. כשיטה השניה סוברים התוספות והרא"ש. ויש כמה אופנים איך בדיוק לעשות את זה.

בענין זה אין לנו הכרעה ברורה מדברי הרַב, אבל כאמור שלכאורה אם הרַב פסק כשיטת התוס' במנין חוטי התכלת, וטעם שיטה זו הוא כמו שכתבו התוס' דסברא הוא להשוות את שני המינים, לכאורה אותו סברא נאמר גם לענין הכריכות שאין סיבה להעדיף מין אחד על שניה ולא להשוות את המינים.

דיני הקשרים

ראינו לעיל בדברי הרב שקשר אחד הוא מדאורייתא "ובלבד שיעשה בסוף הכריכה קשר, משום דהכריכה אינה מתקיימת בלא קשר לאחריה ונמצא שאין כאן גדיל". וכן כתב בגמרא, שקשר עליון הוא מדאורייתא, אלא שנחלקו הראשונים איזה קשר נקרא קשר עליון האם זה הקרוב ביותר להבגד או הרחוק ביותר. למעשה אין נפק"מ דהרי אנחנו נוהגים לעשות קשר גם בתחלת הגדיל סמוך להבגד וגם בסופו. עד כאן מדאורייתא, אבל מדרבנן כאן יש דיון, בגמרא איתא (שם עמוד א):

אמר רבא שמע מינה צריך לקשור על כל חוליא וחוליא.

יש כמה מהלכים בשיטת הראשונים בענין זה. יש אומרים ש'כל חוליא וחוליא' לאו דווקא, אלא חוץ מהקשר עליון צריכים עוד קשרים. וכן יש לומר שכיון שסתמא בגמרא בהמשך הסוגיא מפריך את הראיה של רבא, יכול להיות שלא פוסקים כרבא. אבל התוספות והרא"ש והמרדכי פוסקים כפי פשוטות דינו של רבא שצריכים לקשור על כל חוליא ממש.

חמשה קשרים

והנה בהרבה גאונים וראשונים מצאנו את המנהג לעשות חמשה קשרים. כמו שכתב רש"י דף לט, א ד"ה מין כנף (ע"פ הגהות הב"ח):

והאידנא דעבדינן חמשה קשרים היינו דאמרינן שקולה מצות ציצית בכל התורה כולה, הלכך [ציצית עולה ת"ר, וח' חוטין וה' קשריו הרי תרי"ג, ו]עבדינן שני קשרים מלמעלה ושלשה מלמטה.

דין חמשה קשרים לא נזכר בתלמוד, לראשונה נזכרה אצל הגאונים, ולהיפך בגמרא נאמר כנ"ל שצריך לקשור על כל חוליא וחוליא ומספר החוליות אין פחות משבע. התוס' כאן עמד שאלה זו, מחמת חשיבתם להבנת המשך הדיון נעתיק את דבריהם:

לא יפחות משבע כנגד שבעה רקיעים. לפי שתכלת דומה לים וים דומה לרקיע. ואנן דלית לן תכלת לא קפדינן בהא, והא נמי דאמרינן צריך לקשור על כל חוליא וחוליא, היינו כדי שיהא ניכר התכלת.

ומה שאו נוהגים חמשה קשרים, פירש בקונטרס גבי ציצית שקולה כנגד כל המצות, לפי שציצית עולה ת"ר וח' חוטין וחמשה קשרים עולה תרי"ג... וכן נוהג רבינו תם לעשות אותן ה' קשרים...

מיהו לא מצינו שום סמך בהש"ס מפורש מה' קשרים, ויש לומר דהא דאמרינן צריך לקשור על כל חוליא וחוליא, היינו אחת של לבן ואחת של תכלת שהן שתים, והשתא כשאין פוחת משבע עושה ה' קשרים, סמוך לטלית קשר אחד, ואחר כך שתי חוליות אחת של תכלת ואחת של לבן קשר אחד, עד שמסיים שש חוליות הרי ארבעה קשרים, ואחר כך עושה חוליא שביעית של לבן כדי שיהא מסיים בלבן, ואחר כך קושר אחד, הרי ה' קשרים. ויש מפרשים לא יפחות משבע כריכות בין כל קשר וקשר.

דברים דומים כתב הרא"ש (הלכות קטנות סימן טו):

ולה' קשרים לא מצינו סמך, דבימי חכמים היו עושין ז' קשרים לכל הפחות, כדאמר הפוחת לא יפחות מז' ועל כל חוליא קשר. ואם נפרש שצריך לקשר דקאמר היינו א' של לבן וא' של תכלת אז נמצא סמך לה' קשרים דתחלה קושר סמוך לכנף וכורך חוליא לבן וחוליא תכלת וקושר הרי ב' ועוד לבן ותכלת וקושר הרי ג' ועוד לבן ותכלת וקושר הרי ד' ומסיים בלבן וקושר הרי ה'.

לפי שיטת התוס' והרא"ש, ברור שבשעת שיש תכלת אינו נוהג את המנהג של חמשה קשרים. דהרי הגמרא אומרת שאפשר לעשות י"ג חוליות, ואז בוודאי לא שייך לעשות חמשה קשרים לשיטת התוס' והרא"ש שפוסקים שצריכים לקשור על כל חוליא. אלא ודאי שזה

שכתבו התוס׳ שלפי האפשרות השניה של הברייתא שעושים שבעה חוליות אפשר להתאים את החמשה קשרים, אם נפרש את דינו של רבא שצריכים לקשור על כל חוליא שהכוונה לכל שתי חוליות אחת של לבן ואחת של תכלת, כוונתם רק שאז יוצא שיש אפשרות להתאים את מנהג חמשה קשרים גם בזמן התכלת, ׳יש סמך׳.

עוד נקודה, לכאורה לא ראינו בדברי התוס׳ שבזמן שיש תכלת יש עדיפות לעשות שבע חוליות כדי שנוכל לקיים את המנהג של חמשה קשרים, על פני האפשרות השניה של הברייתא לעשות י״ג חוליות. אדרבה, לכאורה כפי שכתבנו לעיל שלפי שיטת התוס׳ שמחליפים את הצבעים הדעת נותנת שעדיף לעשות י״ג מאשר ז׳. [לכן נראה לענ״ד שמה שראיתי שרבים כותבים שלפי שיטת התוס׳ צריכים לעשות ז׳ חוליות וה׳ קשרים, קשר בין כל שתי חוליות, לדעתי אין זה נכון. דכאמור התוס׳ רק כתבו שאם עושים ז׳ חוליות אפשר ליישב שיש סמך למנהג חמשה קשרים, ולא שזה המנהג המעדף כשיש תכלת, יכול להיות שלפי שיטת התוס׳ עדיף לעשות י״ג חוליות. לשון הרא״ש מסופק יותר, שאומר ״ואם נפרש״].

כמה קשרים עושים לשיטת התוס׳ כשעושים י״ג חוליות? או ח׳ קשרים כפי התי׳ שחוליא בדברי רבא הכוונה לאחד של לבן ואחד של תכלת, או י״ד קשרים כפי פשוטות לשון רבא. לא ברור לי אם התוס׳ יפרשו את דברי רבא שכל קשר וקשר הכוונה אחד של כל צבע גם לפי האפשרות השניה של הברייתא שעושים י״ג חוליות.

בענין חמשה קשרים צריכים להוסיף כמה פרטים:

א) לפי כל השיטות החמשה קשרים הוא רק מנהג ולא דין.

ב) כמה מן הגאונים וכן הרמב״ם כלל לא מזכירים מנהג זה, לדידיה גם כשאין תכלת אין עושים חמשה קשרים.

ג) על השאלה האם מנהג זה של חמשה קשרים נוהג רק בשעה שאין תכלת או שהמנהג נוהג גם בשעה שיש תכלת, כתבנו את שיטת התוס׳ והרא״ש שאין צריכים לעשות חמשה קשרים בתכלת. וכן מצאנו עוד ראשונים שכתבו כן כמו הר״י במרדכי, זה לשון המרדכי:

אמר רבא שמע מינה צריך לקשור על כל חוליא וחוליא לאחר שנעשה קשר ראשון צריך ליקח חוט א׳ מן הלבן וכורך סביבות החוטין ושונה ומשלש, וכריכה ג״פ קרי חוליא, ואח״כ לוקח חוט של תכלת ועושה חוליא אחרת, ואח״כ לבן. ומתחיל בלבן מפני שהוא מין כנף, ומסיים בלבן משום דמעלין בקדש ולא מורידין. ואמרי׳ נמי בהתכלת הפוחת לא יפחות מז׳ כנגד ז׳ רקיעים, והמוסיף אל יוסיף מי״ג כנגד ז׳ רקיעים וו׳ אוירים שביניהם, ע״כ לשון סמ״ג.

ותימה למנהג שלנו שאנו עושין רק ה׳ [קשרים]. ואומר ר״י (*דרי״ף וכן כל גדולי הדור) דבזמן הזה שאין תכלת אין לחוש במספר החוליות, אלא יכרוך ויחזור ויכרוך עד שיהא ה׳ קשרים, ובין קשר לקשר כמלא גודל, (*שיהא) בין הקשר והכרך [עד] שיהא אורך הגדיל ד׳ אצבעות בגודל [*וכן שוין רי״ף וכל גדולי הדור]. ותו סמכינן אהא דאמרינן לקמן אפילו לא כרך בה אלא חוליא אחת כשרה.

וכן מצאנו בבית יוסף שמביא בשם העיטור הטעם שעושים חמשה קשרים, הוא כיון שבשעה שהיתה תכלת העושה שבעה חוליות יצא לו חמשה קשרים רק בשביל הלבן בלחוד (עיי״ש איך שזה יצא לו), ולכן כשאין תכלת ועושים כל החוליות בלבן עושים רק חמשה

קשרים. הרי שבשעה שיש לנו תכלת אין מקום לחמשה קשרים.

עוד מצאנו שכמה מן הגאונים והראשונים פירושו את סוגית הגמרא, שקשר וחוליא – היינו הך, כדי לקיים את ההלכה של קשר צריכים לעשות חוליא של שלושה כריכות. כן כתב רבינו יהונתן מלוניל, וזה לשונו:

ואפילו לא כרך בה אלא חוליא אחת, כמו כן כשרה, אבל צריך חוליא אחת וזהו קשר העליון שהוא דאורייתא.

הפוחת לא יפחות מז', יש מפרשים מקשרים, כנגד שבעה רקיעים. **והמוסיף וכו'**, ולפי שהתכלת דומה לרקיע דמינן לרקיע ולאוירים שביניהם, ויש במחברים שכותבין והאידנא ליתה דלית לן תכלת שדומה לרקיע אלא אנו עושין זכר לתרי"ג מצוות כו' וה' קשרים הרי תרי"ג. ויש מפרשים... ...[2].

לפי הגאונים והראשונים הנ"ל ברור שבזמן שיש לנו תכלת צריכים לקיים את דברי הברייתא של שבעה קשרים או י"ג קשרים, וכל המנהג של חמשה קשרים נוהג רק בזמן שאין התכלת מצויה.

לעומת כל אלה, הרה"ק מראדזין "בעל התכלת" מביא בספרו "עין התכלת" (אות מ"ד) שמצא באחד מן הראשונים שמנהג חמש הקשרים נוהגת גם בזמן שיש תכלת. בדברי רבינו נסים גאון בפתיחתו לספר המפתח (נדפס בתחלת הש"ס), וז"ל:

ואומר לא סרה הקבלה והמסורת משומרת בין האומה, וכאשר היה האדם קורא ועשו להם ציצית היה אומר כי זו הציצית נשים אותה בכנף הטלית, מספר חוטים ח'[3] ויש בה חמשה קשרים וכו'.

אבל לפי האמת, חוץ מזה שדבריו קצת תמהים, וחוץ מזה שדבריו לא נאמרו בהקשר של הלכה, אפשר גם לפרש את דבריו שבדוגמא שנקט לפי המציאות של זמנו דיבר, וכוונתו הוא

2 כאן נמחקו התיבות האחרונות, ובספר המאורות הובאו ג"כ דברי הר"י מלוניל ז"ל וגם שם יש מחיקה ונשאר כתוב "מ....לזות".

אבל נראה שצריך להיות "ויש מפרשים מהכריכות". ודברי רבי יהונתן הם כפי דברי התוס', שבתחלת התוס' הם מפרשים לפי שיטת רש"י ורוב הראשונים שז' וי"ג הכוונה לחוליות, ובאמצע הם כותבים שהאידנא לא עושים חוליות, ובסוף הם מביאים את שיטת הראב"ד בשם ויש מפרשים שהכוונה לכריכות. ממש באותה מהלך כותב רבינו יהונתן, בתחלה הוא מביא את פירושו של רש"י כפי ההבנה שלו, שז' וי"ג הכוונה לחוליות שלדידיה היא אותו דבר של קשרים, ואח"כ הוא מביא את דברי התוס' 'ויש במחברים' יכו', ואח"כ מביא את פירושו של הראב"ד שחולק על רש"י בכוונת הגמרא.

ראיתי בספר "שער כריכות התכלת", ששם ראיתי את דברי רבינו יהונתן, שמרוב דביקותו במצות של חמשה קשרים גם בשעה שיש לנו תכלת (ראה לקמן), רצה גם למצוא בדברי רבינו יהונתן שיטה שסוברת שהמנהג של חמשה קשרים יכול להיות מקוים גם בשעה שיש לנו תכלת, לכן כתב: "ונראה שצ"ל "משבע חוליות" [והיו"ד נתחברה לוא"ו ונעשה זי"ן], וזהו פרש"י ז"ל שכתב בזה הלשון לא יפחות משבע חוליות, והיינו שאחר שהביא הר"י מלוניל ז"ל שי"מ שלא יפחות משבע מיירי בקשרים, הביא עוד פירוש שי"מ מאי לא יפחות משבע אחוליות קאי, שלא יפחות משבע חוליות, אבל הקשרים הם חמשה גם בהיות התכלת. וכן בספר המאורות גופא [שהעתיק את פירושיו, בכל זאת] בסדר עשיית הציצית נקט כפי רוב הראשונים שהקשרים הם חוץ מן החוליות ולכן רגליים לדבר שהביא בביאור הגמ' פירוש נוסף כפרש"י ז"ל". כאמור לדעתי זה לא נכון.

3 מדבריו משמע שמנין החוטים הוא הלכה למשה מסיני. אולי הוא חולק בזה על שיטת הרמב"ם הידועה שאי אפשר להיות מחלוקת בדיני הלכה למשה מסיני, דהרי התנאים נחלקו במספר חוטי ציצית. או שאין כוונתו שיש כאן דין של הלכה למשה מסיני ממש. וצ"ע.

אבל מה שיותר קשה הרי מצאנו בחז ל שיטות אחרת במספר חוטי הציצית, איך אפשר לומר שכל מי שלמד את הפסיק פירש שהכוונה לח' חוטים.

שיש לנו קבלה שבשעה שיש לנו לבן נוהגים לעשות חמשה קשרים, כמו הטעם של העיטור שעושים חמשה קשרים בשביל הלבן לחוד, או יכול להיות מחמת טעם אחר. אבל מלשונו אינו מוכרח שגם בשעה שהיה תכלת עשו רק חמשה קשרים.

בכל אופן היוצא לדינא, שאין ספק שלהלכה נוקטינן שאין המנהג של חמשה קשרים נוהג בשעה שיש לנו תכלת (בלי קשר לשיטת השו"ע הרב שנראה בהמשך). גם בגלל שכן נוקטים רובם המכריע של הראשונים, (הרמב"ם) התוס' והרא"ש המרדכי בשם הר"י והעיטור (בשם הגאונים) ורבינו יונתן מלוניל. וגם בגלל שראשונים הללו הם רבותינו שמפיהם אנו חיים בכל התורה כולה[4].

ד) עוד יש להוסיף, הפוסקים דנים בכמה מקומות בשאלה כשעושים איזה דבר לפי מספר מסוים כדי לרמז לאיזה ענין, האם כשמוספין על המספר האם מקלקלים את הרמז או לא (בלשונות של הבדלה, בנרות שבת, ועוד). כמו כן יש לעיין כאן האם כשמוסיפין על מספר הקשרים האם מקלקלים את מספר החמשה או לא, דיכול להיות שבכלל מתאיים מנה. ראינו אצל כמה מן הראשונים שהקפידו בלבן לא להוסיף על החמשה קשרים, וכן נקטו הפוסקים להלכה כשזה נוגע לדיני לבן. אבל יש סברא לומר שאע"פ שלענין לבן נוקטים להלכה שגם אין להוסיף על חמשה קשרים, אבל כאן בתכלת, אפי' לפי השיטה שסוברת מנהג חמשה קשרים נוהגת בתכלת יכול להיות שיודה שאפשר להוסיף.

פסק השו"ע הרב

עכשיו נראה מה פוסק רבינו ב"שולחן ערוך הרב" בשאלות הללו, זה לשונו (בסעיף כז):

בזמן שהיה תכלת תקנו חכמים שלא לפחות מלכרוך ז' חוליות כנגד ז' רקיעים, שהתכלת דומה לרקיע.

וכן תיקנו לעשות קשר בסוף כל חוליא וחוליא, שיהא היכר בין חוליא לחוליא.

ועכשיו שאין לנו תכלת אין אנו צריכין לדקדק במנין החוליות, ולא במנין הקשרים שבין החוליות.

ומכל מקום המנהג פשוט בכל ישראל משנים קדמוניות לעשות ה' קשרים משום שנאמר וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' וכל המצות הם תרי"ג וציצית בגימטריא ת"ר וח' חוטין וה' קשרים עולה תרי"ג.

דברי רבינו ברורים כשמלה. א) רבינו פוסק כשיטת התוס' והרא"ש ועוד ראשונים שפסקו כפשוטות דברי רבא בזמן שיש תכלת צריכים לקשור על כל חוליא וחוליא. ב) וכן פוסק כפי הטעם של התוס' והרא"ש "שיהא היכר בין חוליא לחוליא"[5]. ג) וגם פוסק כשיטת רוב

4 הארכתי בנושא זה גם בגלל מה שמקובל היום שגם בתכלת עושים חמשה קשרים, כאילו שכן הוא ההלכה. וגם מה שראיתי בספר הנפלא "שער כריכת תכלת" (מהדורת ביקורת) מאת הרה"ג אברהם ישעי' רפמן, שבכמה מקומות בספרו מסיק להלכה שגם היום כשיש לנו תכלת חייבים להקפיד על המנהג של חמשה קשרים. עיקר הסיבה שהכריע אותו הוא כיון שכן הוא משמעת דברי הזוהר הקדוש. אני בעניי לא הבנתי, הרי לפי כללי הפסיקה המקובלת לנו בכל התורה כולה בכל מקום שנחלקו דברי הפוסקים נגד דברי הזוהר הקדוש הכלל הוא שדברי הפוסקים מכרעים את דברי הזוהר הקודש, לא ראיתי סיבה למה נאמר שכאן המקרה שונה. (יוצא מן הכלל הוא שיטת הרה"ק מקאמרנא שסובר שדברי הזוהר מכריעים את דברי הפוסקים, אבל כאמור שהפוסקים לא נוקטים כן).

5 התוס' כתבו במקום אחד גם שיהא ניכר "התכלת", נראה לי שהייני הך. כפי הנראה בימיהם שהחוטים לא היו

הראשונים שמנהג ה׳ קשרים נוהג רק במקום שאין תכלת אבל במקום שיש תכלת צריכים לעשות קשר בכל חוליא.

סתירה בדברי הרב

אבל לפני שנגיע למסקנה מעשית צריכים להתעכב על דברי הרב בהמשך הסימן שמה נשמע מפי הרב דברים שונים מעט. בשעה שמדבר באופן עשית הכריכות בלבן. אעתיק את לשונו בדילוגים מה שנצרך לענינו (סעיפים כח–לא):

> נהגו לעשות ד׳ אוירים בין הה׳ קשרים ולכרוך בכל אויר קצת כריכות ... וכן יעשה עד שישלים ה׳ קשרים כפולים, וד׳ אוירים בינתיים מלאים כריכות, ואין שיעור למנין הכריכות שבכל אויר אלא יעשה כמו שירצה.
>
> נוהגים לכרוך באויר הראשון ז׳ כריכות, ובשני ח׳, ובג׳ י״א, וברביעי י״ג כריכות, שעולים כולם למספר ל״ט, כמנין הוי״ה אח״ד.
>
> יש נוהגין לכרוך הכריכות שבכל אויר חוליות חוליות, דהיינו לאחר שכרך ג׳ כריכות הראשונות ירחיק מעט, ויחזור ויכרוך ג׳ פעמים באותו אויר עצמו, ואח״כ יכרוך א׳ מאויר הראשון ויצרף לזה ב׳ מאויר השני וירחיק מעט, ויכרוך עוד ג׳ פעמים, וכן יעשה עד כלות הל״ט כריכות בי״ג חוליות קטנות. וכן היו עושין בזמן שהיה תכלת.

בהשקפה ראשונה דברי הרב שכתב ״וכן היו עושין בזמן שהיה תכלת״ קשים מאוד, לכאורה דבריו סותרים א״ע מרישא לסיפא: לעיל הוא כותב שבשעה שיש תכלת מדינא צריכים לעשות קשר בסוף כל חוליא, והסיבה שעושים את הקשרים הוא לעשות היכר בין חוליא לחוליא, כשיטת התוס׳ והרא״ש. דהיינו שהגדר של הקשר הוא שכאן מסתיים החוליא הקודם ומכאן מתחיל חוליא הבא. וכאן בסיפא כותב הרב שני דברים הסותרים את דין זה, קודם כל ״יכרוך א׳ מאויר הראשון ויצרף לזה ב׳ מאויר השני״ שהקשר הוא באמצע החוליא ואעפ״כ זה נקרא חוליא, ולעיל כותב שהקשר מפסיק. שנית, שכאן כותב שלהבדיל בין חוליא לחוליא מספיק בהרחקה מעטת, ולא צריכים קשר, ולעיל כותב שצריכים קשה.

כאמור, שהקושיא כאן אינה על עצם המנהג שהרב כותב, דהרי זה פשוט שבזמן שאין התכלת מצוי אין כאן דין חוליות. התמיה כאן הוא הנקודה שכתב בסוף ש׳וכן היו עושין בזמן שהיה תכלת׳ דבריו אלו סותרם את פסקיו לעיל בדיני תכלת.

ישוב דברי הרב

לדעתי הפתרון להבנת דברי הרב הוא שבדבריו ״וכן היו עושין בזמן שהיה תכלת״ קאי רק על שני פרטים מסעיף, דהיינו שבזמן שהייתה תכלת היו מפרידים בין כל חוליה לחוליא, וגם שהגדר של חוליא הוא שלושה כריכות. אבל לא לענין של קשר באמצע חוליא.

כמו שהוא במקור של הרב, בדברי המג״א. המג״א מביא בשם כתבי האר״י הקודש לעשות חוליות גם בלבן, וע״ז מוסיף המג״א ״וכמו שכתב הרמב״ם״, הגם שבכתי האר״י משלב את

בעובי אחיד בכל החוט. לכן לא היה אפשרי לעשות מסודרות אחד ליד השניה כמו בימינו, אלא אחז׳ עלה על השניה. ואם לא נעשה קשר אחר כל חוליא, לא היה נראה החוליות, ולא היה נראה נראה התכלת.

החוליות ביחד עם החמשה קשרים וט"ל כריכות ברור שכוונת המג"א בהשוואת דברי הרמב"ם לכתבים הוא רק לגבי פרט זה של עשיית חוליות גם בלבן, ולא לשאר דברים בכתבים. אותו דבר הוא אצל הרב כאן כשמסיים וכן היו עושין בזמן שהיה תכלת הוא רק לגבי פרט זה של עשיית חוליות.

הרב נמשך כאן לדבריו שכותב שבלבן עושים מספרים שונים של כריכות באוירים שבין הקשרים, כלומר שהחוליות הם בני ז,ח,יא,יג כריכות[6], לכן כותב הרב שיש נוהגים גם לעשות גם בלבן חוליות בני שלושה כריכות, וכן היו עושין בזמן שהיה תכלת. ובעצם אין מקום נוסף שהרב כותב שהגדר של החוליה הוא שלושה כריכות, רק כאן.

ויש לומר שהסיבה שהרב לא מדגיש שכוונתו הוא רק לפרט זה, אולי כיון שלא נשמע מעולם סברא כזאת בין הגאונים והראשונים דבזמן שיש תכלת אפשר לעשות קשר באמצע חוליא, הרב לא חשב שאפשר בכלל לטעות בענין זה.

ולגבי עצם שיטת האר"י ז"ל שבלבן אפשר לעשות קשר באמצע החוליא מובן מאוד, כמו שכתבנו כאן כמה פעמים שבשעה שאין התכלת מצויה קיים הכלל (בסעיף כ"ז): "ועכשיו שאין לנו תכלת אין אנו צריכים לדקדק במנין החוליות ולא במנין הקשרים שבין החוליות", וכל החוליות שעושים ע"פ קבלה הוא רק זכר לחוליות של התכלת, וכיון שרוצים גם לרמז לדברים נוספים שמרמזים המספרים ז' ח' י"א וי"ג, וגם לעשות ט"ל כריכות, וגם לעשות חמשה קשרים שמרמזים לתרי"ג, לכן סבר האריז"ל שאם מרחיקים בין חוליא לחוליא שבאופן שרואים שזה חוליא בפני עצמה, יש כאן כבר רמז לחוליא, אעפ"כ שעושים קשר באמצע.

וזה הסיבה שהרב שפוסק כפי שיטת התוס' והרא"ש שהקשר הוא זה שעושה את ההיכר בין חוליא לחוליא, ולא די בהרחקה. וכאן מעתיק את דברי הרמב"ם שעושים הרחקה, כיון שלענין רמז מספיק הרחקה גם בלי קשר.

ועל פי זה מתורץ הסתירה השניה, למה כאן פסק הרב שמספיק הרחקה ולא כמו שפסק בתחלה שצריכים קשר, דהרי כאן זה רק לרמז של החוליא, וברגע שמרחיקים ורואים חוליא של שלושה כריכות מספיק. לא צריכים לעשות חוליא בהלכתה עם קשר, רק בשעה שיש תכלת[7].

מסקנה לענין מעשה

נראה לי להציע ארבעה מהלכים איך לעשות את החוליות לפי שיטת הרב: אנסה לפרט את המעלות והחסרונות של כל מהלך – והבוחר יבחור. קודם נסכם את שיטת הרב כפי שעולה

6 כיון שבלבן אין דין של חליות רק רמז לחליות, סומכים בענין זה על שיטת הראב"ד והיש מפרשים בתוס' שדברי הברייתא הפוחת לא יפחות קאי על הכריכות שבכל חוליא, וגם סומכים על מיעוט דעת הראשונים שז' וי"ג לאו דווקא אפשר גם מספר ביניים.

אבל צריכים להדגיש שהרב בדייק בלשונו ולא כותב שהכריכות הללו בין האוירים הם 'חוליות'. חוליות בלשון הרב הם רק שלושה כריכות.

7 לא מסתבר לומר שהרב למד בשיטת הרמב"ם שלא צריכים קשרים בין כל חוליא רק בחוליא הראשונה, כפי ההו"א של הבית יוסף. יותר מסתבר שגם הרב למד את שיטת הרמב"ם כפי מסקנת הבית יוסף שגם לפי הרמב"ם צריכים כל קשר לכל חוליא. רק שהקשר לפי הרמב"ם תפקידו הוא שנוכל להרחיק בין החוליות. ככה שעיקר הרעיון הוא ההרחקה ולא הקשר.

מן הדברים שלמדנו עד עכשיו:

סיכום שיטת הרב

א) מספר החוטים: ארבעה חוטי לבן וארבעה חוטי תכלת – כפי שיטת התוס'. כן פוסק הרב זצ"ל בפירוש.

ב) מזה יוצא, שמסתבר שעושים את החוליות לסירוגין – כפי שיטת התוס'.

ג) ומזה יוצא, שמה שנפסק מדינא דגמרא שמתחילים בלבן ומסיימים בלבן, מסתבר שלפי שיטת הרב מתחילים בחוליא של לבן ומסיימים בחוליא של לבן – כפי שיטת התוס' והרבה ראשונים.

ד) עוד מסתבר שהאופן המעודף הוא לעשות י"ג חוליות, ולא רק ז' חוליות. מחמת כמה טעמים, גם בגלל שאין סיבה לשנות ממה שנוהגים בבית ישראל (חוץ מהתימנים שעושים כהרמב"ם) שעושים בלבן י"ג חוליות מכל הטעמים שנאמרו בה. ועוד יותר מזה, לשיטת התוס' שעושים לסירוגין חוליא של לבן וחוליא של תכלת, מסתבר שיש עדיפות לעשות י"ג על פני ז', דהרי עושים חוליות נגד הרקיעים ונגד האוירים, כפשוטות דברי הגמרא.

ה) עוד פוסק הרב שצריכים לעשות קשר בין כל חוליא וחוליא. בפשוטות הכוונה כאן בין כל חוליא ממש.

המהלך הראשון

המהלך הראשון הוא דברים ככתבם, לעשות י"ג חוליות, וקשר בין כל חוליא וחוליא, כזה:

1) קשר 1) לבן 2) קשר 1) ותכלת 3) קשר 2) לבן 4) קשר 2) תכלת 5) קשר 3) לבן 6) קשר 3) תכלת 7) קשר 4) לבן 8) קשר 4) תכלת 9) קשר 5) לבן 10) קשר 5) תכלת 11) קשר 6) לבן 12) קשר 6) תכלת 13) קשר 7) לבן 14) קשר.

לפי אופן הכריכה הזאת מפסידים את המנהג של חמשה קשרים, ואל יהיה קל בעיניך להפסיד "מנהג פשוט בכל ישראל משנים קדמוניות" אבל בכל זאת הרי אי אפשר לקיים שניהם, גם קשר בכל חוליא שזה מדינא דגמרא וגם חמשה קשרים. ומי נדחה מפני מי.

ויש לעשות חזרה קצרה למה שכתבנו להקל בחמשה קשרים: א) לפי הרמב"ם ועוד גאונים לא צריכים חמשה קשרים בכלל, ב) עוד יותר מזה, ברור שנוקטים כפי הסכמת כמעט כל הראשונים שהמנהג של חמשה קשרים נוהג רק במקום שאין תכלת, וכן פסק השו"ע הרב. ג) וגם יש להוסיף שאפשר לומר שאם מוסיפין על מנין הקשרים לא מקלקלים את הרמז. הגם שהרבה פוסקים לא סוברים כן אבל אולי אפשר לצרף סברא זו.

לולי דמסתפינא הייתי אומר כאן דבר חדש: הגם שלפי שיטת הרב שלכאורה עושים את החוליות בהחלפת גוונים לסירוגין, אולי עדיף לא לעשות ממש לסירוגין כל הגדיל, אלא שבשלושה חוליות האחרונות (לפני הלבן האחרון) לעשות רק בתכלת. כזה:

1) קשר 1) לבן 2) קשר 1) ותכלת 3) קשר 2) לבן 4) קשר 2) תכלת 5) קשר 3) לבן 6) קשר 3) תכלת 7) קשר 4) לבן 8) קשר 4) תכלת 9) קשר 5) לבן 10) קשר 5) תכלת 11) קשר 6) תכלת 12) קשר 7) תכלת 13) קשר 6) לבן 14) קשר.

ככה יצא שנקבל שבע חוליות תכלת ושש של לבן. עיקר התועלת שבשיטה זו הוא שככה יוצאים גם לפי שיטת הרמב"ם וגם לפי שיטת התוס'. דהרי לפי הרמב"ם צריכים שבע חוליות של תכלת, וקשר והרחקה בין החוליות. לכאורה לדידיה גם אם מרחיקים יותר דהיינו שמכניסים ביניהם גם חוליא של לבן אינו מקלקל שום דבר. וגם לפי שיטת התוס' עיקר סברתם שעושים גם חוליות מלבן הוא כיון שאין סיבה להעדיף את התכלת על פני הלבן, אבל מצד שני גם אין סיבה להעדיף את הלבן על פני התכלת, וכמו שמותר לעשות שבע של לבן ושש של תכלת אותו דבר אפשר לעשות להיפך. רק שהסיבה שמתחילה לא עושים ככה הוא בגלל ההלכה אחרת של להתחיל ולסיים בלבן. ויש לי הרהורי דברים שיכול להיות שלא רק לשיטת הרמב"ם אלא גם לפי שיטת התוס' עדיף שבעה חוליות של תכלת מאשר שבעה של לבן[8]. הבעיה של הצעה הזאת הוא שזה קצת פוגם ביופי ובהידור מצוה.

נחזור לענינו, לפי הצעה הראשונה עושים קשר בכל חוליא: הבעיה הכי גדולה בשיטה זו הוא שזה מאוד לא מעשי, קודם כל כדי לעשות י"ד קשרים צריכים חוטים ארוכים מאוד. וגם אם נתגבר על מכשול זה, הרי הידור מצוה הוא שליש גדיל ושני שליש ענף, אנשים לא רגילים לציציות ארוכות אלה.

המהלך השני לשיטת הרב

לכן יש אפשרות שניה לשיטת הרב, וזה לעשות רק שבעה חוליות ולעשות קשר בסוף כל חוליא, כזה:

1) קשר 1) לבן 2) קשר 2) תכלת 3) קשר 3) לבן 4) קשר 4) תכלת 5) קשר 5) לבן 6) קשר 6) תכלת 7) קשר 7) לבן 8) קשר.

אבל אם עושים כבר רק שבעה חוליות אולי לשיטת הרב כבר עדיף לעשות כל השבעה חוליות בתכלת, כשיטת הרמב"ם (והכריכה הראשונה והאחרונה בלבן). הגם שלפי שיטת התוס' גם מי שעושה שבעה כריכות גם הוא מחליף את הגוונים (כמו שכתבו בפירוש), אבל

8 הגמרא אומר: "תאנא הפוחת לא יפחות משבע והמוסיף לא יוסיף על שלש עשרה, הפוחת לא יפחות משבע - כנגד שבעה רקיעים, והמוסיף לא יוסיף על שלש עשרה - כנגד שבעה רקיעין וששה אוירין שביניהם. תנא כשהוא מתחיל מתחיל בלבן - הכנף מין כנף, וכשהוא מסיים מסיים בלבן - מעלין בקודש ולא מורידין".

נראה שהאפשרות הראשונה של הברייתא לעשות שבע כריכות הוא לפי שיטת הרמב"ם שעושים את הכריכות רק בתכלת, ומרחיקים בין החוליות, ככה שנראה שבעה רקיעים. והאפשרות השניה של הברייתא שעושים שלש עשרה חוליות הוא כפי שיטת התוס' שעושים את הכריכות גם בתכלת וגם בלבן.

אבל לכאורה אם עושים את החוליא הראשונה ואת האחרונה בלבן, כפי דברי הברייתא, יוצא שלפי שיטת התוס' יש לנו ששה חוליות בתכלת ושבעה בלבן, בהיפך מן השבעה רקיעים וששה אוירים ביניהם. מקובל לתרץ קושיא זו, שלעשות את הרמז לא צריכים לעשות תכלת כמנין הקריעים ולבן כמנין האוירים, מספיק שעושים י"ג חוליות שהם מרמזים לי"ג רקיעים ואוירים, התמונה הכללית נותן רמז וזיכרון להמציאות. ולכאורה זה גם ההסבר לשיטת התוס' שכתבו שגם לפי האפשרות של הברייתא לעשות שבעה חוליות גם אז מחליפים גוונים לפי שיטתם, הרי שגם חוליות של לבן יכולים לשמש כרמז לרקיעים.

אבל לולי דמסתפינא, ולולי דברי הראשונים הייתי אומר שברייתות חולקות נשנו כאן, הברייתא של מספר החוליות לא סובר כפי הברייתא הבא אחריו בגמרא שצריכים להתחיל ולבן ולסיים בלבן. רק לדידיה מתחילים בתכלת ומסיימים בתכלת, יוצא שלפי האפשרות השניה אכן מספר חוליות תכלת הוא בדיוק כספר הרקיעים והלבן כפי האוירים.

כמובן שלמעשה אי אפשר לפרש את הסוגיא אחרת ממה שפרשי בה הראשונים, אבל אם במילא יש עדיפות לעשות שבעה חוליות של תכלת כדי לצאת את שיטת הרמב"ם, אפשר לצרף סברא זו שאולי גם לפי שיטת התוס' יש ברייתא שסוברת שצריכים שבעה חוליות של תכלת. וצ"ע.

כיון שהרב לא נחית לדינא זו, ולא פסק בפירוש בנקודה זו כפי שיטת התוס', רק שהסיבה שהנחנו בתחילה שלפי שיטת הרב צריכים להחליף הגוונים הוא מחמת שהרב פוסק כפי שיטת התוס' בענין מספר החוטים, ומסתבר שצבע החוליות תלויה במספר החוטים, דהרי סברא אחת עולה לשניהם, שאין סיבה להעדיף את התכלת על פני הלבן. אבל לכאורה לפי סברא זו הרי גם עדיף לעשות י"ג חוליות נגד הרקיעים והאוירים, ואם במילא אינו עושה י"ג אולי אין בכלל עדיפות להחליף את הגוונים. הגם שאפשר לחלק בין שני הסברות, אבל כיון שהרב לא פסק בענין עדיין צ"ע.

המהלך השלישי לשיטת הרב

אבל יש להוסיף שמי שרוצה לעשות כפי התי' של התוס' ועושה שבעה חוליות וקשר אחר כל שני חוליות, דהיינו לבן ותכלת, ולפי זה יוצא שיש לו חמשה קשרים, מסתבר שאינו משתבש גם לפי שיטת הרב.

הגם שבודאי מבחינת ההלכה עדיף יותר לעשות קשר בכל חוליא ממש, דהרי השו"ע הרב אינו מזכיר את סברת התי' של התוס', ופוסק כפי פשטות לשון הגמרא קשר בסוף כל חוליא וחוליא. וגם יכול להיות שהתוס' עצמם כתבו כן בתי' שלפי ז' כריכות אז יוצא שיש מקום לחמשה קשרים, וזה המקור להחמשה קשרים שעושים בלבן, אבל אם עושים י"ג כריכות (כפי שמסתבר שעדיף לפי שיטת התוס' עצמם) אולי גם לפי התוס' צריכים לעשות קשר על כל חוליא. ועוד דהרי גם לפי התי' של תוס' לכאורה לא מפסידים כלום אם עושים אחר כל חוליא, רק שחז"ל לא חייבו לעשות אחר כל חוליא מספיק אחר אחד מכל צבע.

אם כל זאת, חוץ מהעמוד החזק שעומד שיטת זו, דברי התוס' בעצמם, גם יש לומר שזה לא סותר ממש את פסקי ההלכה של השו"ע הרב, הגם שסותר את לשונו, שכתב: "וכן תיקנו לעשות קשר בסוף כל חוליא וחוליא".

אבל זה ברור שמי שעושה את הקשרים אחר כל שתי חוליות, מסתבר שעדיף שיעשה רק שבעה חוליות ולא י"ג, כדי לצאת ידי המנהג של חמשה קשרים.

הטעם, דבודאי משקלה של מנהג של חמשה קשרים עולה על המנהג של ל"ט כריכות שמרמז להוי"ה אחד. ומסתבר גם שעדיף לעשות חמשה קשרים מאשר י"ג חוליות גם אם נוקטים כשיטת התוס' שמחליפים גוונים. דהרי הקשר בין החלפת גוונים לי"ג חוליות אינו מוחלט לגמרי, אפשר גם להחליף גוונים ולעשות שבעה נגד שבעה רקיעים אפי' כשאין שבעה חוליות של תכלת, כפי שכתבו התוס' בעצמם. ומצד שני המנהג של חמשה קשרים הוא מנהג ותיקן שנתקדש במשך כל הדורות מאז תקופת הגאונים.

המהלך הרביעי והמעודף לפי שיטת הרב

נראה לענ"ד שלמעשה יעשו כפי היסוד שנאמר ב"הלכות ציצית לחד מקמאי" (שנדפס מכתב יד בקובץ "צפונות" גליון ו, עמ' יא), וזה לשונו:

> כלל הקצר מעשייתה הלכה למעשה ... ויקשור בקשר גמור ארבע חוטין עם הארבעה האחרים, ויכרוך חוליא, והחוליא היא שלשה כרכים, ויקשור אותה להיכר חוליא, ועוד חוליא השנית וקשר השני גמור (לשל) [כשל] ראשון. ועוד שבע חוליות

ויקשור בין כל חוליא לחוליא, ואחריהן קשר גמור השלישי. ואחר כך יעשה שתי חוליות, ויקשור קשר גמור הרביעי. ויעשה עוד שתי חוליות, ויקשור עוד הקשר החמישי בקשר גמור. הרי שקשרנו חמשה קשרים, וקשר העליון סמוך לכנף לגמרי דאוריתא, וכן עשינו י"ג חוליות שהן ט"ל כרכים, וכן עיקר. נמצא שהשני קשרים סמוך לכנף והשלשה למטה, משום דמעלין בקדש ולא מורידין, בשם רבינו האי ז"ל.

בלי לכנס להסדר של הקשרים שהוא מציע, אפשר ללמוד מדבריו יסוד חדש, והוא שאפשר לעשות שני סוגי קשרים, קשר גמור 'ארבע חוטין עם הארבע האחרים' בסוג קשר כזה מקיימים את החיוב של "קשר עליון דאורייתא", וגם מקיימים בה את מנהג ותיקן של חמשה קשרים. וקשר מסוג אחר, קשר בחוט הכורך, בה מקיימים את הדינא דגמרא לקשר על כל חוליא וחוליא.

הבדל זה בין שני סוגי הקשרים עולה יפה לפי שיטת הרב, גם ביסודם של ההלכות וגם בלשונו הזהב:

לגבי התקנת חכמים לעשות קשר בסוף כל חוליא וחוליא פוסק הרב כפי הסברא שכתבו התוס' והרא"ש שהטעם הוא כדי "שיהא הכיר בין חוליא לחוליא", לפי טעם זה יש לומר שלא צריכים קשר גמור, מספיק קשר שמבדיל בין החוליות.

ויש להוסיף שלפי רוב הראשונים כל הקשרים שעושים הוא בחוט הכורך[9], הקשר שאנו עושים היום ארבע חוטים עם ארבע האחרים נתחדש אחר דורו של רבינו תם. הגם שלהלכה אנו מחמירים לעשות קשר גמור לכו"ע, אבל לענין קשר של הכיר בין החוליות נראה שמספיק קשר בחוט הכורך.

אבל לגבי הקשר העליון פוסק הרב "ובלבד שיעשה בסוף הכריכה קשר, משום דהכריכה אינה מתקיימת בלא קשר לאחריה ונמצא שאין כאן גדיל", כאן תפקידה של הקשר הוא לקיים את הגדיל, ולזה צריכים קשר גמור לכו"ע.

ומסוג הקשר גמור הזה אפשר לקיים את מנהג פשוט בכל ישראל משנים קדמוניות לעשות חמשה קשרים גדולים בין החוליות השונות לפזר אותם בין הי"ג חוליות לפי השיטות השונות.

כמדומני שהכי טוב זה לעשות לפי שיטת החינוך ועוד הרבה ראשונים, שחוץ מקשר קטן אחר כל חוליא, יעשה כזה:

קשר, לבן תכלת לבן, קשר, תכלת לבן תכלת, קשר, לבן תכלת לבן, קשר, תכלת לבן תכלת לבן, קשר.

ולפי מה שכתבתי לעיל שאולי גם לשיטת הרב עדיף לעשות שבעה חוליות של תכלת וששה של לבן, כדאי לעשות ככה:

קשר, לבן תכלת לבן, קשר, תכלת לבן תכלת, קשר, **תכלת לבן תכלת**, קשר, תכלת לבן

9 ראה בענין זה בספר "שער כריכת התכלת". ויש להוסיף שגם לפי שיטת הרמב"ם נראה כן, דהרמב"ם כתב (פרק א הלכה ז): "ולוקח חוט אחד מן הלבן וכורך בו כריכה אחת על שאר החוטין בצד הבגד ומניחו, ולוקח חוט התכלת וכורך בו שתי כריכות בצד כריכה של לבן וקושר, ואלו השלש כריכות הם הנקראין חוליא, ומרחיק מעט ועושה חוליא שניה בחוט של תכלת לבדו, ומרחיק מעט ועושה חוליא שלישית וכו' ". בזה שהרמב"ם כותב שצריכים להרחיק גם אחר שעושים את הקשר נראה שהקשר עצמה לא מרחיק, מסתבר שעשה את הקשר רק אם חוט הכורך, דהרי כשעושים קשר של ארבעה חוטים עם ארבעה חוטים אין לך הרחקה גדולה מזו.

תכלת לבן, קשר.

וכאן זה יוצא הרבה יותר טוב מאשר לפי המהלך הראשון, כאן זה לא יפגום ביופיה של הגדיל.

לענין הקשרים הקטנים צריכים להוסיף שלכאורה אינו מספיק לעשות ההבדל בין החוליות כמו שרגילים לעשות כפי מנהג חב"ד בלבן, דהרי זה לא נקרא קשר בכלל, תחיבה כזאת מועיל רק להרחיק בין החוליות כמו שכתב הרב, אבל אין זה בכלל קשר. הגם שזה מרחיק ועושה היכר בין החוליות, אבל כיון שחז"ל תקנו לעשות קשר להרחקה אי אפשר לעשות את ההרחקה בכל מדי שרוצה, אלא צריכים לעשות קשר בחוט שכורכין כמו הקשירה התימנית וכדומה.

לפי המהלך הזאת, מרווחים שיוצאים לפי שיטת הרב בכל מכל כל, גם תקנת חכמים מדינא דגמרא קשר בין כל חוליא, וגם המנהג של חמשה קשרים, וגם מעלים בקודש בעשיית ארבעה חוליות בסוף הגדיל, וגם הטל כריכות (וגם את שיטת הרמב"ם וסייעתו). יוצא שלא משנים כל כך ממנהג ישראל בלבן, ומקיימים את מצות ציצית "בשם כל ישראל" ביחד עם רוב עם ישראל שלעת עתה לא מקיימים מצות תכלת.

נספח

"בעל התכלת" הרה"ק מראדזין חידש שגם בתכלת אפשר לעשות את החוליות והקשרים לפי מנהג האר"י בלבן (שמובא במג"א), אלא בשינוי קטן לצורך התכלת. והרבה חסידים נוהגים לעשות כפי המנהג שלו.

השיטה הזאת מכונה היום "שיטת ראדזין–חב"ד".

שמחת האמונה

הימים האחרונים של פסח צריכים להיות כמו הימים האחרונים של סוכות, ימים של שמחה בלבד. בימים האחרונים של סוכות שמחים בשמחת התורה, ואילו בימים האחרונים של פסח שמחים בשמחת האמונה – "ויאמינו בה' ובמשה עבדו" (שמות יד,לא). (רבי נחמן מברסלב)

הבעל שם טוב היה אוכל ג' סעודות באחרון של פסח. סעודת אחרון של פסח היתה נקראת – אצל הבעל שם טוב – משיח'ס סעודה. אחרון של פסח איז משיח'ס סעודה, ווייל אחרון של פסח איז מאיר גילוי הארת המשיח. (ספר היום יום כ"ב ניסן)

דעה רחבה

בשעת קריעת ים סוף הגיעו בני ישראל להשגה גדולה ודעה רחבה, ו"ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל ושאר נביאים", ואז הם האמינו שאדם יכול להגיע למדרגת משה רבנו. (קדושת לוי)